

บทที่ 7

การเปลี่ยนผ่านแนวคิดและรูปแบบของคุณธรรม

‘First, get a house, a woman, and an ox for ploughing.’

Works and Days : 404.

‘gossip is not hard to raise ; Then, she is light, but burdensome to bear and hard to unload, when you must carry her. Gossip is hard to kill when many men support her ; she is rather like a god.’

Works and Days : 760-762

ความสำคัญของคุณธรรม

เหมือนดังที่ได้อธิบายวิเคราะห์ลงรายละเอียดมาในบทที่ 6 ถึงเรื่องความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนการเมืองกรีกโบราณที่เฮสเสียดเป็นสมาชิก สร้างผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านในเรื่องความยุติธรรม เรื่องของกฎเกณฑ์ หลักการต่าง ๆ ที่เคยใช้กำกับควบคุมการอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชนการเมือง มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตามความเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นดำเนินอยู่มาก่อน เมื่อมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นมาหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดการปะทะกัน ส่งผลกระทบต่อผู้คนและชุมชนสร้างให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกันขึ้นมา เฉกเช่นเดียวกับเรื่องของคุณธรรมเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยง มีความเกี่ยวข้องกับความยุติธรรม เมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเกิดความเปลี่ยนแปลงย่อมแน่นอนว่าต้องส่งผลกระทบเกิดขึ้นกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยในส่วนเนื้อหาของบทที่ 7 จะอธิบายเพื่อวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนผ่านในเรื่องของคุณธรรมที่กำลังเกิดขึ้นในช่วงที่เฮสเสียดมีชีวิตอยู่ ว่าดำเนินอยู่ในลักษณะใด การเปลี่ยนผ่านในเรื่องคุณธรรมได้ส่งผลกระทบต่อโลกทัศน์ ความคิดและชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างไรบ้าง

ชาวกรีกโบราณให้ความสำคัญกับ ‘คุณธรรม’ (virtue/arete) ‘คุณธรรม’ เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่เคียงคู่กับอารยธรรมความเจริญก้าวหน้าในทางด้านศิลปวิทยาการกรีกตลอดมา เป็นศูนย์กลางความสนใจของเหล่านักปราชญ์กรีกยุคโบราณในด้านต่าง ๆ มาตลอด ตั้งแต่กวีนิพนธ์ของโฮเมอร์ ยกย่องให้ความสำคัญกับคุณธรรมของชนชั้นสูง (aristocratic ideal) ภายใต้นามคิด ‘kalos

kagathos'¹ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้นำได้รับการชื่นชมให้คุณค่าในฐานะวีรบุรุษ (heroic virtue) หลังจากนั้นเมื่อมาถึง 'โสเกรตีส' ยกให้คุณธรรม คือความรู้ที่บุคคลจะต้องมี เพื่อจะรู้จักและเข้าใจตัวเอง (know thyself) ในความหมายที่หากไม่รู้จักคุณธรรมก็ไม่อาจที่จะรู้จักตัวเอง คือไม่อาจรู้ว่าตัวเองมีระดับของความรู้ ไม่รู้เกิดขึ้นมาได้เลย ทำให้ชีวิตที่ปราศจากคุณธรรมจึงไม่อาจเป็นชีวิตที่ดี และถึงความสมบูรณ์ไปได้ คุณธรรมจึงอยู่ในฐานะความรู้หลักที่ใช้กำกับเพื่อเสริมสร้างความสมบูรณ์แบบ หรือสร้างความเป็นเลิศให้แก่มนุษย์ (human excellence) เป้าหมายของคุณธรรมเพื่อให้มนุษย์บรรลุถึง 'การมีชีวิตที่ดี' (good life) 'มีความสุข' (happiness/eudaimonia)

นอกจากนี้คุณธรรมแยกมนุษย์ออกจากสัตว์ และแยกชาวกรีกออกจากนารยชน' (barbarian) การเป็นมนุษย์ที่ดีและสมบูรณ์แบบไม่อาจเกิดขึ้นมาได้หากปราศจากการมีคุณธรรม ชาวกรีกมีความมั่นใจว่าคุณธรรมเกิดขึ้นจากกระบวนการหล่อหลอม ผ่านการเลี้ยงดู อบรม ให้การศึกษา คุณธรรมจึงอยู่ในฐานะของสิ่งที่สามารถ 'ปลูกฝัง' ผ่านการอบรมและเรียนรู้ ที่ชาวกรีกเรียกว่า 'paideia'² จนสะสมเกิดเป็น 'อุปนิสัย' (habit/ethos) สร้างให้เกิด 'ลักษณะทางบุคลิกภาพ' (characteristic) คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลอาจกล่าวได้ว่าคุณธรรมเกิดขึ้นจากกระบวนการทั้งการ 'ปลูก' และ 'ฝัง' เพื่อให้คุณธรรมลงลึกเข้าไปอยู่ในตัวบุคคล เป็นสิ่งติดอยู่ (อย่างคงทนถาวร) กับตัวบุคคลตลอดไป หรือมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวบุคคล คุณธรรมจึงเป็นสิ่งที่สร้างความเป็นมนุษย์ที่ดีให้เกิดขึ้นมา

คุณธรรมไม่ได้อยู่ในฐานะเป็นเพียงความรู้ในเชิงทฤษฎี คุณธรรมเกิดขึ้นผ่านการลงมือปฏิบัติจริง เหมือนอย่างที่อริสโตเติลกล่าวให้มีความสำคัญว่า คุณธรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่วัดหรือพิจารณากันแค่ว่าบุคคลมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่างอย่างไร ไม่ได้จบลงที่ตัวเองบอกตัวเองว่ามีความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งเป็นแค่จุดเริ่มต้น เป็นแค่เพียงส่วนหนึ่ง เป็นองค์ประกอบของคุณธรรมเพื่อจะให้คุณธรรมเกิดความสมบูรณ์ขึ้นมา ทำให้บุคคลจะต้องเอานำสิ่งที่ตนเองรู้และเข้าใจสู่การลงมือปฏิบัติแสดงออก เพื่อให้เกิดความเชื่อมต่อกันระหว่าง 'ความรู้' (knowledge) กับ 'การกระทำ' (action) คือการเคลื่อนจากสิ่งที่รู้ ความรู้ในเชิงทฤษฎีไปสู่สิ่งที่ลงมือปฏิบัติ เพื่อบ่งบอกถึงการกระทำว่ามีความรู้ควบคุมกำกับอยู่ พิสูจน์ว่าไม่ใช่มีเพียงความรู้หากแต่นำความรู้มาปฏิบัติจริง เพื่อให้ได้มาหรือบรรลุถึงการกระทำที่แสดงต่อตัวเองและบุคคลภายนอก เช่นการมีคุณธรรมในเรื่องความกล้าหาญ เริ่มต้นในระดับตัว

¹ สามารถดูความหมายโดยละเอียดได้ใน Werner Jaeger. Paideia. The Ideals of Greek Culture. Volume I Archaic Greece : The Mind of Athens. Translated from the Second German Edition by Gilbert Highet. New York : Oxford University Press. 1973.

² สามารถดูความหมายโดยละเอียดได้ใน Werner Jaeger. Paideia. The Ideals of Greek Culture. Volume I Archaic Greece : The Mind of Athens. Translated from the Second German Edition by Gilbert Highet. New York : Oxford University Press. 1973.

บุคคลจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ รู้จักชัดเจนขึ้นมาเสียก่อนว่าสิ่งที่เรียกว่า ‘ความกล้าหาญนั้นคืออะไร’ (what is courage?) มีความแตกต่างไปจาก ‘ความขี้ขลาด’ (coward) และมีความหมายที่แยกออกมาจากความ ‘กล้าบ้าบิ่น’ (rashness) หรือในเรื่องของการคบหาสมาคมกับบุคคลอื่นผ่านคุณธรรมในเรื่องของ ‘มิตรภาพ’ (friendship) ต้องรู้ว่า ‘มิตรภาพ’ หรือ ‘การผูกมิตร’ มีเนื้อหาและรูปแบบ ไปจนถึงประเภทหรือระดับที่มีความแตกต่างของมิตรภาพเป็นอย่างไรเสียก่อน กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการมีความรู้เพื่อใช้แยกแยะสร้างให้เกิดความชัดเจน ความกระจำงแข็งขึ้นมาเสียก่อน โดยมีความรู้หรือรู้ว่าความกล้าหาญคืออะไรแล้ว แต่ก็ไม่หยุดอยู่แค่มีความรู้ ความเข้าใจ เพราะการมีความรู้ ความเข้าใจแต่กลับทำตัวนิ่งเฉยก็เป็นสิ่งที่เปล่าประโยชน์ เป็นความสูญเปล่า เป็นสิ่งที่ไม่แตกต่างหรือดีเด่นไปจากคนที่ไม่มีความรู้ ความเข้าใจ

การมีความรู้บุคคลผู้นั้นก็ต้องปฏิบัติตนเพื่อแสดงออกว่า ตนเองมีความกล้าหาญให้ผู้อื่นรับรู้ ด้วย การปฏิบัติตัวและแสดงออกในลักษณะของความมีมิตรภาพต่อบุคคลผู้ที่เราต้องการที่จะคบหาผูกมิตรด้วย คือการสร้างมิตรขึ้นมา มิตรภาพเชื่อมบุคคลไปสู่ความเป็นเพื่อนขึ้นมา³ คุณธรรมจึงเป็นความรู้ที่กำกับอยู่กับชาวกรีกทั้งในระดับที่แต่ละตัวบุคคลมีความสัมพันธ์กับตัวเอง (inner self) และพฤติกรรม การกระทำที่ตัวบุคคลแสดงออกเกิดสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่นในชุมชนการเมือง สร้างให้เกิดผลกระทบในวงกว้างตามมา หากพิจารณาจากมุมมองสมัยใหม่เมื่อมองย้อนกลับไปถึงเรื่องคุณธรรมของชาวกรีกโบราณ ถูกใช้และทำหน้าที่ของการเป็นกฎระเบียบ แบบแผนที่มองไม่เห็น ไม่มีการจารึกหรือบัญญัติเอาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่กลับทรงคุณค่า ทรงพลังและส่งอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกรีกโบราณ

ดังนั้นเราจึงต้องมาศึกษาเพื่อดูถึงเนื้อหาคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในผลงานของเฮสิียดว่า เขาแนะนำคุณธรรมในลักษณะใด ด้านเนื้อหาหลักการคุณธรรมของเฮสิียดมีพัฒนาการในลักษณะที่มีความแตกต่างไปจากคุณธรรมที่เคยมีมาก่อนหน้าหรือไม่อย่างไร โดยเนื้อหาในบทนี้จะเป็นการสำรวจถึงรูปแบบและเนื้อหาของคุณธรรมที่เฮสิียดแนะนำ

คุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของ ‘ความขัดแย้ง’ (strife)

เฮสิียดเริ่มต้น ‘Works and Days’ ด้วยการสวดอ้อนวอนต่อเทพบิดรซุส ในฐานะผู้ปกครองที่มีอำนาจดูแลมนุษย์ เพื่อให้กฎหมายยังคงธำรงความเที่ยงตรงไว้ (fallen laws upright) ต่อมาขอให้การสวดอ้อนวอนของเขาส่งความจริงไปถึงหูของ ‘เพอร์ซิส’ (Perses) ผู้เป็นพี่ชาย หลังจากนั้นจึงเริ่ม

³ ในช่วงต้นของบทสนทนา Republic เพลโตให้ความสำคัญคุณธรรมในเรื่องของการแยกมิตรออกจากศัตรู อยู่ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความยุติธรรมระหว่างผู้คนในชุมชนการเมือง

กล่าวถึงเรื่อง ‘ความขัดแย้ง’ (Strife)⁴ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้คนเกิดการทะเลาะหรืออาจจะออกมาในลักษณะของการแข่งขันกัน แต่ก็ต้องยอมรับว่า ‘ความขัดแย้ง’ คือแรงขับพื้นฐานทำหน้าที่คอยกระตุ้นและกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนด้วยกัน เฮเสียดตั้งข้อสังเกตว่าเรื่อง ‘ความขัดแย้ง’ สามารถเกิดขึ้นมาได้สองรูปแบบ แบบแรกในแบบที่เป็นคุณ และแบบที่สองเกิดโทษ (wicked strife) ไม่ว่าความขัดแย้งจะเกิดขึ้นมาในลักษณะใด การที่จะออกมาเป็นคุณหรือเป็นโทษก็ขึ้นอยู่กับทางเลือก รูปแบบความสัมพันธ์จากตัวบุคคลผู้ลงมือปฏิบัติกับความขัดแย้งเหมือนที่เฮเสียดบรรยายว่า

‘ตัวฉันมองว่า ‘ความขัดแย้ง’ (strife) ที่เกิดขึ้นอยู่บนโลกนี้ไม่ได้มีเพียงประเภทเดียว แต่มีสองประเภท ประเภทแรก เป็นเรื่องที่น่ายกย่อง (commended) ส่วนอีกประเภทน่าตำหนิ (reprehensible) ส่วนสภาวะที่ทำให้ความขัดแย้งไม่ลงรอยเกิดขึ้นมานั้นก็มีความแตกต่างกัน ประเภทที่หนึ่ง ทำให้ผู้คนเกิดความขัดแย้งและหันมาใช้วิธีการต่อสู้ระหว่างกันอย่างน่ารังเกียจ ความขัดแย้งในรูปแบบนี้หากเกิดขึ้นกับบุคคลใดก็มีสภาพและนิสัยไม่ต่างไปจากการเป็นสัตว์ร้าย จึงไม่มีมนุษย์หน้าไหนรักชื่นชอบเธอ แต่ด้วยพลังอำนาจของเหล่าเทพเจ้ามาคอยกำหนดให้มนุษย์ต้องเผ่าเคารพหูชาด้วยความเหมาะสม ‘ความขัดแย้ง’ จึงตกอยู่ในสถานะของการเป็นภาระที่มนุษย์ทุกคนต้องแบกรับไว้ (Strife the burdensome) กลายมาสิ่งที่อยู่ติดตัวมนุษย์’ มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธถึงความขัดแย้งในฐานะแรงขับพื้นฐานเพื่อดำเนินชีวิตอยู่เป็นสิ่งที่ติดอยู่กับตัวมนุษย์ ปัญหาก็คือเมื่อต้องเผชิญหน้าหรือรับมือกับความขัดแย้ง จะต้องใช้ความรู้ การมีวิจารณญาณเพื่อทำการแยกแยะความขัดแย้งที่เป็นคุณ สร้างประโยชน์ออกจากความขัดแย้งที่เป็นโทษ สร้างปัญหา เหมือนอย่างที่เฮเสียดอธิบายต่อมาว่า

⁴ ‘เฮเสียด’ ใช้คำว่า ‘Strife-brood’ มีรากศัพท์จากภาษากรีกว่า ‘Eris’ ตามตำนาน ‘Eris’ เป็นเพื่อนกับทาง ‘Ares’ เทพแห่งสงคราม เทพี ‘Eris’ เป็นที่มาของความขัดแย้ง (conflict) อยู่ตรงกันข้ามกับความสามัคคี (harmonia) จึงมีความนิยมชื่นชมการรบและการนองเลือด ในตำนานเล่ากันว่าฝ่ายเทพ ‘Eris’ ได้ขว้างผลแอปเปิลลงไปในงานเลี้ยงแต่งงานของเหล่าเทพเจ้าระหว่าง ‘Peleus’ กับ ‘Thetis’ แอปเปิลลูกที่ถูกขว้างไปนั้นมีชื่อเรียกว่า ‘แอปเปิลแห่งความแตกแยก’ (Apple of Discord) มีผลสีทอง (golden apple) มีการสลักอักษรว่ามอบให้แก่คนที่งดงามที่สุด (to the fairest one) ต่อมาได้ส่งมอบไปให้แก่เจ้าชายปารีส หลังจากนั้นเทพีสามองค์ที่อยู่ร่วมงานเลี้ยง ได้แก่ ‘เฮรา’ (Hera) ‘เอธีนา’ (Athena) และ ‘แอฟโฟรไดท์’ (Aphrodite) ถกเถียงกันอยู่นานว่าจะมอบแอปเปิลผลดังกล่าวให้แก่ใครดี ผลออกมาว่าเทพีทั้งสามตกลงมอบผลแอปเปิลให้ทางเจ้าชายปารีสดำเนิน เพื่อดำเนินการผู้ตัดสินว่าใครเป็นเทพีที่งดงามที่สุด ผลปรากฏว่าเจ้าชายปารีสตัดสินใจเลือกเทพีโฟโฟไดท์ (Judgement of Paris) แต่เบื้องหลังของการเลือกเทพีโฟโฟไดท์ได้ไปติดสินบนสัญญาว่าจะให้พระนางเฮเลนแห่งสปาร์ตา (Helen of Sparta) ซึ่งเป็นชายาของกษัตริย์ ‘เมเนเลาส์’ (Menelaus) เป็นสิ่งตอบแทน ฝ่ายเจ้าชายปารีสพาพระนางเฮเลนที่ได้จากคำสัญญาของเทพีโฟโฟไดท์กลับไปยังบ้านเกิดหรือกรุงทรอย จนนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งที่ฝ่ายกรีกระดมไพร่พลกองทัพเพื่อไปทวงคืนพระนางเฮเลน ซึ่งเป็นต้นเหตุที่มาของมหาสงครามกรุงทรอยในเวลาต่อมา

‘อย่างไรก็ตามยังมี ‘ความขัดแย้ง’ อีกประเภทหนึ่ง เฮสิอดกล่าวถึงในเชิงอุปมาว่า เธออยู่ในฐานะบุตรสาวคนโตของราตรีที่ปกคลุมไปด้วยความมืดมน (gloomy Night) กับทางด้านเทพบิดรซุสบุตรแห่งเทพโครโนส ผู้ครองบัลลังก์อันสูงส่งอยู่บนสรวงสวรรค์ ได้ส่งเธอลงมายังโลกมนุษย์ แต่กลับกลายเป็นสิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์ เนื่องจากการมาถึงของเธอได้เกิดการกระตุ้นปลุกคนที่มีความเฉื่อยชาให้ลุกขึ้นมาทำงาน ปฏิบัติหน้าที่ ในส่วนของคนที่ทำงานน้อยหรือด้อยกว่าคนอื่น ๆ เมื่อเขาได้มองไปยังคนที่มีความร่ำรวยมั่งคั่ง ซึ่งเป็นผลอันเกิดขึ้นจากความขยัน เกิดความอยาก ความต้องการในการเปลี่ยนตัวเอง เกิดความวิริยะอุตสาหะทุ่มเทในการลงมือไถ่หว่านเพื่อเพาะปลูกพืชผล หมั่นฝ้าดูแลฝูงสัตว์เลี้ยง รวมไปถึงความสามารถในการบริหารจัดการบ้านเรือนตนเองได้เป็นอย่างดี สร้างผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ เกิดขึ้นจากความต้องการที่จะได้รางวัลในการทำงาน เหมือนกับบุคคลที่เขาแอบอิจฉา เหมือนกับที่เพื่อนบ้านเกิดความขยันขันแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองเพื่อแข่งกับเพื่อนบ้านในเรื่องการค้าขายเพื่อสร้างความร่ำรวยมั่งคั่งให้แก่ตัวเอง’⁵ ที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกอาชีพ ตัวอย่างของ ‘ช่างปั้นหม้อต่างเกลียดชังกัน ช่างไม้แข่งขันกัน ระหว่างเหล่าขอทานด้วยกันต่างดิ้นรนเพื่อให้ตนเองได้รับสิ่งของ รวมไปถึงเหล่านักดนตรีขับร้องเพื่อประชันแข่งขันกัน’⁶ โดยล้วนแล้วเพื่อให้ผลงานของตนเองเป็นที่ยอมรับ หากลองพิจารณาความขัดแย้งไม่ลงรอยในแบบหลังนี้จัดว่าเป็นสิ่งที่น่ายกย่อง เพราะเป็นแรงผลักดัน คอยกระตุ้นให้ผู้คนแสดงออก ใช้แรงพลังมาแข่งขันกันเป้าหมายเพื่อรางวัลหรือผลกำไร ผลจากการแข่งขันสร้างให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งในระดับบุคคลและชุมชนการเมืองตามมา’⁷

วิเคราะห์พิจารณาจากข้อความในข้างต้น ‘ความขัดแย้ง’ คือพื้นฐานการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ความขัดแย้งคือสิ่งที่คอยขับเคลื่อนเพื่อให้ผู้คนไม่หยุดอยู่นิ่งด้วยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ ชาวกรีกถือว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เทพเจ้าสร้างขึ้นมา ถูกกำหนดและมอบลงมาให้กับมนุษย์ เป็นธรรมชาติที่อยู่กับมนุษย์ทุกคน ส่วน ‘ความขัดแย้ง’ จะช่วยใ้มนุษย์มีชีวิตที่ดี มีสังคมการเมืองที่ผู้คนอยู่กันอย่างสงบสุขหรือต้องมีชีวิตที่ประสบกับปัญหา ความทุกข์ยาก ความลำบาก ในระดับสังคมผู้คนเกิดความขัดแย้งนำไปสู่ความไม่สงบสุขและรุนแรงตามมา บนเงื่อนไขขึ้นอยู่กับการที่มนุษย์ใช้วิจรรย์ญาณ

⁵ Hesiod. Works and Days : 23-34.

⁶ Hesiod. Works and Days : 25-26.

⁷ เหมือนกับใจความที่ ‘อดัม สมิธ’ (Adam Smith) ใน ‘Wealth of Nation’ อธิบายถึงการที่สังคมมีสินค้าบริการให้เลือกบริโภคมากมายนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากความมีน้ำใจดีใจของผู้ประกอบการ แต่มาจากความต้องการแสวงหาผลกำไรจากการขายสินค้าต่างหาก (book 1 Chapter 2) (It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantages.)

สติปัญญาเพื่อตัดสิ้นใจและเลือกว่าจะเดินอยู่บนเส้นทาง ‘ความขัดแย้ง’ ที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์ หรือทำลายล้าง ช่วยให้เกิดความเจริญหรือความเสื่อม สร้างให้เกิดประโยชน์หรือให้โทษ มนุษย์มีความรู้และชาญฉลาดยอมใช้กฎระเบียบมาควบคุม จัดการและบังคับลงโทษกับผู้ที่ไม่เชื่อฟัง สร้างให้เกิด ‘ความขัดแย้ง’ ที่จะส่งผลเสียและสร้างอันตรายต่อมนุษย์ด้วยกัน

ในแง่ ‘ความขัดแย้ง’ เปรียบได้กับเรื่องของ ‘คุณธรรม’ ที่ต้องอาศัยความรู้เพื่อการพิจารณา แยกแยะ เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องอาศัยมันเพื่อให้มีชีวิตที่ดี ต่อมาเราอาจพิจารณา ‘ความขัดแย้ง’ คือเปลี่ยนไปเป็นพลังในทางบวก ก่อคุณประโยชน์ เป็นสิ่งที่คอยกระตุ้น ผลักดันให้มนุษย์แข่งขันกัน เพื่อแสดงออกถึงศักยภาพที่เหนือกว่าคู่แข่ง ให้ชุมชนเห็นและยอมรับถึงความรู้ ความเก่งกาจ สามารถที่ตนเองมีอยู่ ทำให้ได้รับสิ่งที่ตนเองต้องการ จึงเป็นแรงขับที่มีความสำคัญในการสร้างให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง เห็นตัวอย่างที่ดีได้จากความก้าวหน้าในทางศิลปะวิทยาการของกรีกโบราณ เกิดพัฒนาการสร้างสรรค์ชื่อเสียงมีความโดดเด่นขึ้นมาในช่วงระหว่างศตวรรษที่ห้าถึงสี่ก่อนคริสตกาล ดำเนินอยู่ภายใต้วัฒนธรรมของ ‘การประชันแข่งขัน’ (agonistic culture) เกิดขึ้นจากการตั้งเอาการมีความสามารถ แรงขับในด้าน ‘ความขัดแย้ง’ มาใช้ในทางที่สร้างสรรค์ ผ่านการแข่งขันเพื่อแสดงออกถึงความเป็นเลิศเหนือคู่แข่งในทางด้านศิลปะและปรัชญาความรู้⁸

การเปลี่ยนผ่านแนวคิดจากการใช้พลังกำลังมาสู่คุณธรรมจากความขยันทำงานในฐานะที่มาของความถูกต้องและความยุติธรรม

ในเบื้องต้นแม้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกร อยู่ในลักษณะที่ไม่อาจพึ่งพาความช่วยเหลือเหลือจากทางผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจในโลก จึงเหลือเพียงสิ่งเดียวที่พวกเขาสามารถพึ่งพาได้ก็คือธรรมชาติ ได้แก่พื้นแผ่นดิน ที่เขาทุ่มเทลงแรงหวานไฉ่เพื่อทำการเพาะ ปลูกให้ได้ผลผลิตมาเลี้ยงตนเองและครัวเรือน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านจึงไม่ได้มีเพียงแค่พื้นแผ่นดินที่เขาลงแรงหวานไฉ่เพื่อทำการเพาะปลูก แต่มันขยายออกไปถึงธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในรูปของเทพเจ้าที่พวกเขานับถือและบูชา ซึ่งทั้งสองสิ่งดังกล่าวเป็นอำนาจที่อยู่นอกเหนือไปจากการควบคุมของเกษตรกร เป็นสิ่งที่เกษตรกรไม่อาจเข้าใจจึงเกิดทั้งความเคารพและความกลัวตามมา หากแต่ตัวเกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจ มีความมูมานะทุ่มเทให้กับการทำเกษตรกรรมพวกเขาเชื่อมั่นว่าเหล่าเทพเจ้าที่ดูแลผลผลิตทางการเกษตร ก็คงเอื้ออำนวยโชคชะตาที่ดีให้แก่เกษตรกรที่ขยันทำงานมากกว่าเกษตรกรที่เกียจคร้าน อย่างไรก็ตามการทำเกษตรกรรมคือการใช้แรงงานติดต่อกับพื้นดินโดยตรง และพื้นดินก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้คนให้ความเคารพอยู่ในฐานะเทพีพระแม่ธรณี (Gaia) ด้าน

⁸ Jacob Burckhardt. (1998) The Greeks and Greek Civilization. Edited with an Introduction by Oswyn Murray. Translated by Sheila Stern. New York : St. Martin’s Griffin.,pp.34-36.

ตัวเกษตรกรเองลงมือหว่านไถเพื่อทำการเพาะปลูกพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตมาเลี้ยงปากท้อง จำเป็นต้องทำการเคารพบูชาเทพีแห่งเกษตรกรรมหรือพืชพรรณ ได้แก่เทพี ‘เดมิเตอร์’ (Demeter) เพื่อประทานผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์

การทำเกษตรกรรมคือการที่มนุษย์พึ่งพาพลังในธรรมชาติ ผ่านทางเทพี เทพเจ้าต่าง ๆ ในฐานะของการเป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์ให้ความเคารพเกรงกลัว ขณะเดียวกันผู้ที่หวังจะได้ประโยชน์โภคทรัพย์จากพื้นแผ่นดิน จำเป็นต้องใช้แรงงาน สำหรับเฮเซียดพิจารณาการทำงาน คือสิ่งที่เทพเจ้ามอบมาให้แก่มนุษย์ (The gods have given work to men)⁹ ในแง่นี้การทำงานคือภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ (sacred work) เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับมาจากเทพเจ้า การทำงานย่อมมีทั้งความจำเป็น ความสำคัญและทรงคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง เมื่อมนุษย์ลงมือปฏิบัติจึงจะบังดาลให้เกิด ‘ความยุติธรรมโดยธรรมชาติ’ (natural justice) เป็นความยุติธรรมที่เฮเซียด มีความคิดว่า เป็นสิ่งที่เกิดจากการที่มนุษย์ต้องรู้จักหมั่นเฝ้าสังเกตเหตุการณ์ในธรรมชาติ ที่จะคอยส่งสัญญาณเพื่อให้มนุษย์ลงมือปฏิบัติ ธรรมชาติจึงจะบังดาลความยุติธรรมมาให้ ดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ชุมชนในแบบเกษตรกรรมเป็นสังคมที่การมีชีวิตของเกษตรกรมีความสัมพันธ์ติดต่อกับผืนแผ่นดินโดยตรง เริ่มต้นตั้งแต่การเรียนรู้ เข้าใจฤดูกาลต่าง ๆ เพื่อดำเนินการไถเตรียมดิน การลงมือลงแรงหว่านเมล็ดพันธุ์ที่เตรียมเอาไว้ลงบนพื้นที่ที่ได้เตรียมเอาไว้ เพื่อเพาะปลูกในช่วงเวลาที่เหมาะสม รวมไปถึงการเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้อย่างเช่นจอบ เสียม ไถพร้อมกับสัตว์เลี้ยงที่เอาไว้ใช้แรงงานอย่าง วัว ม้า และลา การเลี้ยงดูแลสัตว์ดังกล่าวช่วยให้เกษตรกรได้ผลผลิตจากเนื้อ หนัง นมมาบริโภคเป็นอาหารกลับมา ในสังคมเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ (pastoral) สัตว์เลี้ยงในลักษณะของฝูงปศุสัตว์ อย่าง วัว แพะ แกะและลามีมีความสำคัญต่อผู้เลี้ยงในฐานะ ‘โภคทรัพย์เคลื่อนที่’ (movable wealth)¹⁰

การทำเกษตรกรรมถูกตีความว่าเป็นการทำงานที่มีความแตกต่างไปจากการทำงานของนายช่าง และงานหัตถกรรมที่ต้องใช้แรงงานหนัก (ponos/labor) และใช้เครื่องมือ (instrument/techne) เพื่อจัดการกับวัตถุดิบที่ใช้เพื่อสร้างชิ้นงานขึ้นมา เป็นการทำงานที่ขึ้นอยู่กับแรงงาน ผ่านการช่วยเหลือของเครื่องมือ อุปกรณ์และฝีมือของผู้สร้างเป็นสำคัญ ด้านตัวเทคโนโลยีและเทคนิคเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยครั้ง ขณะที่เกษตรกรทำงานกับผืนดิน อยู่กับสิ่งที่เป็ธรรมชาติ และในลักษณะของการติดต่อกับเทพเจ้าโดยตรง ไม่ต้องผ่านตัวกลางที่เป็นเครื่องมือ กระทั่งในเรื่องผลผลิตที่ได้มาก็เป็นที่ธรรมชาติมอบให้ ไม่ได้ออกมาในรูปแบบของชิ้นงานที่เกิดจากการประดิษฐ์ (artificial) หรือเลียนแบบ (imitation) นอกจากนี้ความแตกต่างที่มีนัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือผลผลิตจากเกษตรกรรมคือการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและเทพเจ้า ผลผลิตที่ได้มาถูกนำมาใช้เพื่อการ

⁹ Hesiod. Works and Days : 390-392.

¹⁰ Emile Benveniste. (2016) Dictionary of Indo-European Concepts and Society. Forward by Giorgio Agamben. Translated by Elizabeth Palmer. Chicago : Hau Books.,p.19.

บริโภคในลักษณะที่ทำให้หมดสิ้นสภาพของสิ่งนั้นไป (exhausted) เช่นการเอาเมล็ดธัญพืชมาหุงกินเป็นอาหาร ขณะทำงานช่างและหัตถกรรมเมื่อมีชิ้นงานประดิษฐ์ออกมาเป็นสินค้าที่มีความคงทนถาวร (duration) นำไปเสนอขายในตลาดให้แก่ลูกค้า ดำเนินอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของรูปแบบแลกเปลี่ยนทางการผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยนในเชิงพาณิชย์กรรม (commerce exchange)¹¹

อย่างไรก็ตามธรรมชาติไม่ใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์ไว้วางใจและพึ่งพาได้เสมอไป ธรรมชาติไม่เอื้อเพื่อเพื่อแผ้วผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ให้แก่เกษตรกรทุกคน เขาเสียดแนะมาให้เกษตรกร ‘พึงระมัดระวังรับมือกับวันที่เลวร้าย (evil days)’¹² หากไม่เฝ้าสังเกตก็จะสร้างความเสียหายต่อผลผลิตและส่งผลร้ายต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขา เพื่อป้องกันความสูญเสียที่มาจากธรรมชาติ เขาเสียดหันมาให้คุณค่าความสำคัญกับความขยันในการทำงาน คือหน้าที่ความขยันภายใต้การทำงานหนัก ในฐานะคุณธรรมหลักสำคัญของการมีชีวิตอยู่รอดของผู้ประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ด้วยพื้นฐานการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ คุณธรรมในเรื่องของความขยันเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับเรื่องความยุติธรรม เกิดมาจากการที่แต่ละบุคคลลงมือปฏิบัติเพื่อช่วยให้ชุมชนเกิดความยุติธรรม เนื่องจากคุณธรรมคือการแสดงออกถึงบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบที่แต่ละบุคคลจะต้องลงมือปฏิบัติโดยไม่ไปยุ่งเกี่ยวก้าวก่ายบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลอื่น ในแง่นี้ความขยันภายใต้การใช้แรงงานเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต คือการพึ่งพาตนเอง กระทำตัวไม่ตกเป็นภาระแก่คนอื่น การทำงานหนักเพื่อทำการเพาะปลูกมีเป้าหมายเพื่อให้ได้ผลผลิตมาเลี้ยงปากท้องและครอบครัวเป็นหลักประกันว่าจะมีชีวิตที่ไม่ประสบกับความยากลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลมาจากการขาดแคลนอาหารจนต้องประสบกับความอดตายในสังคมเกษตรกรรม ที่ต้องพึ่งพาฝากชีวิตเอาไว้กับผลผลิตที่มาจากพื้นแผ่นดินเป็นส่วนใหญ่ คือปัญหาหลักสำคัญ กล่าวในอีกนัยหนึ่งก็คือหากผู้คนมีความขยันก็ไม่อดตายนั่นเอง อีกทั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความขยันของแต่ละคนสามารถขยายออกไปสู่ชุมชนในวงกว้าง คือการช่วยเหลือ ไม่ไปเบียดเบียน เบียดบังเอาผลผลิตจากผู้อื่น ทำตัวเป็นภาระให้แก่คนอื่น โดยสรุปการทำงาน (หนัก) ในรูปแบบการใช้แรงงาน อยู่ในฐานะคุณธรรมช่วยให้นักไม่เกิดความเกียจคร้าน การทำงานช่วยให้ตนเองมีชีวิตอยู่รอด ไม่ตกเป็นภาระของผู้อื่น ถือได้ว่าเป็นการช่วยชีวิตของตนเองและผู้อื่นไปในคราวเดียวกัน

อุปนิสัยความขยันอุทิศตัวให้กับการทำงานจึงเป็นหลักประกันที่ดีว่า เกษตรกรจะมีอาหารการกินเลี้ยงปากท้องสมาชิกของชุมชนให้มีชีวิตอยู่รอดไปได้ สร้างให้เกิดบรรยากาศของความเรียบร้อย ช่วยให้สมาชิกในชุมชนการเมืองใช้ชีวิตกันอย่างสงบเป็นปกติและมีความสุข การขาดแคลนอาหารคือปัญหาความเดือดร้อน ผู้คนไม่อาจดำรงชีวิตอย่างมีความสุขหากว่าปากท้องยังไม่อิ่ม ก็ต้องลงมือแย่งชิงอาหารสังคมก็จะเกิดความวุ่นวายตามมา สะท้อนถึงความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นของผู้คนและสังคม

¹¹ Jean-Pierre Vernant. (2006) op.cit. , pp. 278-282.

¹² Hesiod. Works and Days : 507-508.

ต่อมาเฮสิียดยังคงตัวอย่างเรื่องการใช้ร่างกายของตนเองเพื่อให้ได้ผลผลิตในการเพาะปลูก ต้องพอใจและภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองทุ่มเทลงแรงกายไป ‘แม้ว่ามันจะทำได้มาเพียงครึ่งหนึ่ง ยังดีกว่าการที่ได้ผลผลิตจำนวนมาก’ (how much more the half is than the whole)¹³ แต่ได้มาจากความละโมภ ความต้องการเอาใจเอาเปรียบผู้อื่น ถือเป็น การได้มาโดยการใช้อำนาจและวิธีการที่ไม่ดีและไม่สุจริต เช่นเข้าไปประจบประแจงผู้มีอำนาจ การติดสินบนรางวัลกับเจ้าหน้าที่ จะเป็นสิ่งที่สร้างให้เกิดปัญหาตามมา ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นมา

ส่วนในกรณีผู้คนภายในชุมชนมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเอาใจเอาเปรียบ เฮสิียดยังมอบความไว้วางใจให้กับเทพบิดรซุส เป็นผู้มาตัดสินชี้ขาดลงไปว่ากฎระเบียบของใครมีความยุติธรรม (whose laws are just)¹⁴ การสร้างความยุติธรรมและการลงโทษผู้ที่กระทำความผิดและละเมิดไม่เชื่อฟังคำสั่งของเทพเจ้า ในเบื้องต้นคือการสร้างธรรมเนียมปฏิบัติในการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม คือกฎระเบียบขั้นพื้นฐานที่ผู้คนต้องปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความสุขสงบในการอยู่ร่วมกัน เฮสิียดยกตัวอย่างในเรื่องให้การเคารพในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ไม่ใช่กำลังและแสวงหาวิธีการที่ไม่ถูกต้องไปแย่งชิงมา บุคคลมีความละอายในการถือครองทรัพย์สินที่ได้มาโดยไม่ถูกต้องชอบธรรม แสวงหาได้ด้วยวิธีการที่ไม่สุจริต ซึ่งการกระทำดังกล่าวไม่ได้รอดพ้นจากการเฝ้าดูของเทพเจ้าที่พระองค์จะลงโทษให้ผู้นั้นให้เกิดความตกต่ำ ประสบกับปัญหาความยากลำบาก ด้านของทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ได้มาจะอยู่กับเขาเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ¹⁵

ใน ‘Works and Days’ ซึ่งมีเนื้อหาส่วนใหญ่ที่สะท้อนถึงรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนที่อาศัยทำมาหาเลี้ยงชีวิตอยู่ภายใต้ชุมชนการทำเกษตรกร การที่ผู้คนลงแรงทำงาน (หนัก) ทั้งด้านการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ มีเป้าหมายเพื่อให้ได้ผลผลิตมาเลี้ยงชีวิตตนเองและสมาชิกในครัวเรือน ขึ้นอยู่กับความขยันขันแข็งปฏิบัติตัวไม่เกียจคร้าน คือคุณธรรมหลักสำคัญสำหรับตัวของเกษตรกร เพื่อจะมีชีวิตอยู่รอด ทำมาหาเลี้ยงปากท้องเพื่อไม่เกิดความอดอยาก การมีพืชผลผลิตดอกออกผลตามฤดูกาล คือความอุดมสมบูรณ์ แสดงถึงหน้าที่ความรับผิดชอบ ย่อมนำเกษตรกรมาสู่การมีชีวิตที่ดีและมีความสุข ชุมชนการเมืองเกิดความเจริญรุ่งเรืองตามมา เฮสิียดกล่าวให้คุณค่ากับความขยันในการทำงานว่า

‘ไม่มีความละอาย (shame) ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ความละอายเกิดขึ้นจากความเกียจคร้านทำตัวอยู่นิ่งเฉยต่างหาก (idleness) หากเป็นคนที่ยขยันทำงาน ฝ่ายคนที่ขี้เกียจจะหันมาอิจฉาความมั่งคั่งที่คนขยันได้สร้างขึ้นมา คนรวยกลายเป็นผู้มีชื่อเสียง มีคนรู้จักอีกทั้งได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นคนดี ไม่ว่าบุคคลนั้นจะประสบกับความโชคร้ายสักเพียงใด เรื่องของการทำงานย่อมเป็นสิ่งที่

¹³ Hesiod. Works and Days : 42-43.

¹⁴ Hesiod. Works and Days : 39.

¹⁵ Hesiod. Works and Days : 319-334.

ดีกว่า การทำงานคือการเปลี่ยนจิตใจที่โง่เขลา เผ้าคอยจ้องมองแต่ (ทรัพย์สิน) สิ่งที่คุณคนอื่นมีไว้ในครอบครอง ตรงกันข้ามกับคนที่ขยันคือผู้ที่หันกลับมาพิจารณาทบทวนตัวเอง กระตุ้นบอกให้ตัวเองทำมาหาเลี้ยงชีวิต'¹⁶

การทำงานคือคุณธรรม ช่วยให้บุคคลผู้ขยันทำงานไม่สนใจในทรัพย์สินของคนอื่น หันมาจดจ่อให้ความสำคัญกับงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ คิดว่าตนเองสามารถเทียบเท่าหรือมีฐานะเหนือกว่าบุคคลอื่น ซึ่งเป็นการได้มาจากการทำงาน เสียเสียยังแนะนำการประพฤติปฏิบัติตนที่มีความเหมาะสมเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในชุมชนแบบเกษตรกรรมในเรื่องมารยาทของการสื่อสาร มีปฏิสัมพันธ์คือเมื่อมีการกล่าวหรือพูดถึงบุคคลอื่น หรือที่รู้จักกันในพฤติกรรม 'พุดนินทา' (gossip) เป็นการปฏิบัติตนที่มีความน่าสนใจและควรนำมาสู่การใคร่ครวญพิจารณาเป็นอย่างยิ่งว่า

'ควรหลีกเลี่ยงการพุดนินทา เพราะมันคือสิ่งที่มีความชั่วร้าย การพุดนินทาคือสิ่งที่เกิดขึ้นมาได้ง่ายดาย ตัวของมันมีความเบาบาง (light) แต่กลับมีน้ำหนักที่ต้องแบกรับมหาศาล (burdensome) อีกทั้งยากที่จะสลัดทิ้งในกรณีที่บุคคลผู้นั้นจำเป็นต้องแบกหามเธอไป การพุดนินทาเป็นสิ่งที่ยากที่จะทำลาย เนื่องจากผู้คนจำนวนมากยังให้การสนับสนุนเธอ เธอจึงเป็นมากกว่าเทพเจ้าที่มนุษย์ให้การเคารพบูชา'¹⁷

สังเกตได้ว่าเฮสิียดเตือนให้ผู้อ่านของเขามองเห็นถึงพฤติกรรมการแสดงออกที่ดูเหมือนจะเล็กน้อย เป็นสิ่งที่ผู้คนปฏิบัติกันจนเคยชินและมองข้ามมันไป แต่กลับส่งผลอย่างคาดไม่ถึง ด้วยการแนะนำให้เราหลีกเลี่ยงการพุดนินทา บุคคลควรใส่ใจระมัดระวังในเรื่องคำพูด สิ่งใดก็ตามที่ตนเองจะพูดออกมา ควรจะยังคิดพิจารณาว่าเป็นคำพูดที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำพูดในลักษณะของการนินทา (กล่าวหาและว่าร้าย) บุคคลอื่นที่จะส่งผลกระทบและทำให้เกิดผลเสียหายเกิดขึ้นตามมาอย่างที่คุณผู้พูดไม่คาดคิด และจนไม่อาจจะรับผิดชอบได้ อย่างไรก็ตามก็ต้องยอมรับกันว่าเป็นการยากที่จะปฏิเสธการพุดนินทา เนื่องจากเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับผู้คนส่วนใหญ่ แต่ก็ควรที่จะคิดคำนึงถึงผลเสียหายที่จะเกิดตามมาก็จะเป็นสิ่งที่ช่วยป้องกันไว้ได้บ้างไม่มากก็น้อย

การเรียกร้องในเรื่องความยุติธรรมต่อการครอบครองที่ดินเพื่อทำการผลิตทางเกษตรกรรม การกระจายและแบ่งปันผลผลิตในกรณีของเฮสิียดกับพี่ชาย เพอร์ซุส สะท้อนถึงความขัดแย้งด้านการแย่งชิงและครอบครองทรัพยากรทางด้านเกษตรกรรมที่เริ่มเพิ่มความรุนแรงขึ้น บริบทในช่วงที่เฮสิียดมีชีวิตอยู่กำลังอยู่ในช่วงยุคเหล็ก เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางการผลิตเดิม ส่งผลต่อสัมพันธภาพระหว่างผู้คนในชุมชนการเมือง จากที่เคยเป็นการถือครองทรัพย์สินทรัพยากรต่าง ๆ ในลักษณะที่เคยใช้ร่วมกัน (communal) เป็นสมบัติของสมาชิกทุกคนในชุมชน

¹⁶ Hesiod. Works and Days : 301-303. 'to work is better, turn your foolish mind from other men's possessions to your own.'

¹⁷ Hesiod. Works and Days : 759-783.

เปลี่ยนไปสู่สำนักในการถือครองทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property) ด้านของอาหารการกินที่เคยมีใช้บริโภคอย่างอุดมสมบูรณ์เริ่มที่จะหายากและขาดแคลน ประกอบกับการเกิดขึ้นและขยายตัวของการค้าและเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนแทนที่ตัวสินค้า ทำให้เกิดแนวคิดในการเก็บสะสม สำนักความเป็นเจ้าของเกิดขึ้นตามมา ทำให้เรื่องความยุติธรรม และ 'ความเป็นธรรม' (righteousness) ให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อใช้ในการยุติความขัดแย้ง (hybris) ที่กำลังก่อตัวขึ้นในชุมชนการเมืองไม่ให้ขยายตัวบานปลายออกไป

มนุษย์ในฐานะผู้ที่ต้องแบกรับผิดชอบดำเนินการควบคุมดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

ความสำคัญและความน่าสนใจในงานของเฮเสียด คือการพิจารณาเสนอภาพลักษณ์ของมนุษย์ที่มีความแตกต่างไปจากโฮเมอร์ก่อนหน้านี้ มนุษย์มีชีวิตที่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจการควบคุม ดูแล ถูกแทรกแซงตลอดจนถูกใช้เป็นเครื่องมือของทั้งเทพเจ้า มีหน้าที่ยังต้องจำนนต่อ 'ชะตากรรม' (fate/moira) อีกชั้นหนึ่ง ขณะที่ความเป็นมนุษย์ของเฮเสียดอยู่ในฐานะผู้ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรน รับผิดชอบชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ในฐานะเป็นผู้กำหนดชีวิตของตนเอง ความเป็นมนุษย์ของเฮเสียดจึงอาจเรียกได้ว่ามีความเป็นนายของตัวเองสูงกว่า มีอิสระในระดับที่มากกว่าตัวละครของโฮเมอร์

เมื่อพิจารณาวิเคราะห์ดูจากบริบทของชุมชนและนครรัฐกรีกโบราณ บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ใช้อาชีพการงานเป็นเกณฑ์เพื่อแยกสถานะของผู้คนระหว่างชนชั้นสูง ในฐานะอภิชนกับชนชั้นล่าง หรือชาวบ้านทั่วไป ความเป็นพลเมืองถูกแยกออกจากทาสและผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยในฐานะคนต่างแดน การกำหนดให้สมาชิกของชนชั้นล่างประกอบอาชีพทำการผลิตด้วยการใช้ฝีมือและแรงงานมีชื่อเรียกว่า 'banausic' ประกอบด้วยเกษตรกรและนายช่าง ผู้ทำงานสร้างหัตถกรรม งานที่ใช้ฝีมือ (craftsman) รวมไปถึงอาชีพพ่อค้า แม้ว่าจะอยู่ในฐานะที่ต่ำของชุมชนแต่ชุมชนกรีกโบราณ เน้นให้ความสำคัญกับเกษตรกรมากกว่านายช่าง หัตถกรและศิลปิน เนื่องจากเกษตรกรมีหน้าที่ใช้แรงงานเพื่อผลิตผลใช้มาเลี้ยงดูปากท้องของชุมชน เกษตรกรจึงมีประโยชน์ มีความจำเป็นต่อการเลี้ยงดูปากท้องของผู้คนในชุมชนตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปจนถึงระดับนครรัฐ คุณค่าในผลผลิตทางการเกษตรจึงมีความสำคัญมากกว่าผลงานในทางศิลปะ นอกจากนี้อาชีพเกษตรกร การเพาะปลูกพืชทำไร่ทำนาและเลี้ยงสัตว์ช่วยให้ชีวิตและครอบครัวของเกษตรกร ตลอดจนชุมชนการเมืองมีผลผลิตอาหารสามารถอยู่รอดได้โดยไม่ต้องไปพึ่งจากชุมชนการเมืองอื่น (self-sufficient) มีผลทำให้นครรัฐ

ต่าง ๆ แยกกระจายกันอยู่อย่างอิสระในลักษณะของการปกครองตนเอง (autonomous city-state)¹⁸

ความขยันได้รับการยกย่องชื่นชมในฐานะคุณธรรมหลักของผู้ที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ในโลกยุคโบราณที่ระดับการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี เครื่องมือและอุปกรณ์ช่วยในการทำเกษตรกรรมยังไม่มีประสิทธิภาพเหมือนยุคต่อมา ที่มนุษย์สามารถคิดค้นประดิษฐ์เพื่อเอาชนะและควบคุมธรรมชาติได้ อยู่ในรูปของผลงานทางด้านวิศวกรรมการก่อสร้าง เช่นการสร้างเขื่อน โครงข่ายระบบชลประทาน บัญเคมี ยาปราบศัตรูพืชและความรู้ที่ก้าวหน้าในการคัดเลือกพันธุ์พืช สำหรับการทำการเกษตรในยุคโบราณการเพาะปลูกพืชจึงขึ้นอยู่กับความเสี่ยงจากความเมตตาจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความไม่แน่นอน ไม่อาจคาดคะเน ดังนั้นหลักประกันที่สำคัญในการมีชีวิตอยู่รอด รับประกันการมีผลผลิตออกมาเลี้ยงปากท้องและครอบครัวไม่ให้เกิดความอดอยาก และขาดแคลนอาหาร (famine) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อยในชุมชนโบราณ คือความขยันและแรงงานที่แข็งแรง¹⁹ ดังที่ได้กล่าวมาบทบาทหน้าที่ของเกษตรกรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อความอยู่รอดในทางปากท้องของผู้คนในชุมชนการเมืองกรีกโบราณ

คุณธรรมในฐานะบทบาทหน้าที่และอำนาจในการปกครองครัวเรือน

แม้ว่าการทำงานมีความสำคัญในฐานะเป็นคุณธรรมช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี แต่เฮสเสียดังมีความคิดว่าการทำงานของมนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากเทพเจ้า การทำงานเปรียบเสมือนการปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งของเทพเจ้า²⁰ การทำงานในท้องไร่ท้องนา คือการปฏิบัติหน้าที่ทั้งในด้านการทำมาหาเลี้ยงครัวเรือน (household/oikos) ครัวเรือนจึงดำรงและทำหน้าที่ในสถานะของการเป็นสถาบันพื้นฐานและมีความสำคัญในฐานะเป็นสถาบันหลักสำคัญในสังคมแบบเกษตรกรรม ที่กำหนดความอยู่รอดตลอดจนการมีชีวิตที่ดีของผู้คนขึ้นอยู่กับการจัดการปกครองครัวเรือน หน้าที่ความรับผิดชอบของหัวหน้าครัวเรือน จะต้องสร้างหลักประกันในเรื่องผลผลิตทางการเกษตร ที่จะต้องผลิตออกมาอย่างเพียงพอต่อการเลี้ยงปากท้องของสมาชิกในครอบครัว ตั้งแต่ภรรยา บุตรหลานไปจนถึงเหล่าทาสและสัตว์เลี้ยง จะต้องไม่ให้เกิดความขาดแคลนอาหาร เกิดความอดอยากขึ้นกับสมาชิกของครัวเรือน ชะตากรรมความเป็นอยู่ของครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับการมีผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ ในลักษณะของการดำรงชีวิตในแบบการพึ่งพาตนเอง (self-sufficient) ในฐานะอุดมคติหรือเป้าหมายหลักการมี

¹⁸ M.M. Austin & P. Vidal-Naquet. (1977) *Economic & Social History of Ancient Greece*. An Introduction. Translated and Revised by M.M. Austin. London : B.T. Batsford LTD., pp.13-17.

¹⁹ Peter Garnsey. (2002) *Food and Society in Classical Antiquity*. Cambridge : Cambridge University Press., p.2.

²⁰ Hesiod. *Works and Days* : 394-399.

อยู่ของครัวเรือนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากไม่อาจพึ่งพาความช่วยเหลือจากแหล่งอำนาจนอกชุมชนการเมือง อีกทั้งอำนาจในการปกครองเพื่อดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ใต้ปกครอง ยังไม่ขยายใหญ่ครอบคลุมได้อย่างทั่วถึง เหมือนกับการบริหารปกครองของรัฐประชาธิปไตยสมัยใหม่ ที่สามารถรวบรวมอำนาจการปกครองมาไว้ที่ศูนย์กลาง ทำให้ควบคุมทั้งทรัพยากร บุคลากร รายได้ งบประมาณ เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารพร้อมเครื่องมือต่าง ๆ และเครือข่ายที่สามารถทะลุทะลวงลงไปจัดการและดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้อย่างใกล้ชิด มีความแตกต่างไปจากชุมชนการเมืองกรีกโบราณที่ต้องพึ่งพาตัวเองเพื่อความอยู่รอด

ครัวเรือนมีความสำคัญในฐานะหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน ความอยู่รอด การมีชีวิตที่ดีขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการครัวเรือน (oikos/household management) ในการบริหารจัดการครัวเรือนเฮสิียดแนะนำผู้นำครัวเรือนต้องรู้จักการวางแผน เช่นการมีบุตรเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ มีการลงเอยถึงถึงการมีบุตรชายย่อมมีความแตกต่างไปจากการมีบุตรสาว ครอบครัวใดที่มีบุตรชายย่อมแตกต่างไปจากครอบครัวที่มีบุตรสาว ส่วนจำนวนบุตรถ้ามีได้เป็นจำนวนมากและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ก็เป็นสิ่งที่ดีกับครัวเรือน แต่หากมีมากกลับต้องกลายมาเป็นภาระในเรื่องปากท้อง ก็เป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง การมีบุตรหลายคนผู้นำครอบครัวจะต้องมีชีวิตที่ยืนยาวด้วยเพื่อจะได้อยู่เป็นกำลังหลักในการหารายได้มาเลี้ยงสมาชิกที่ยังไม่มีความสามารถในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ทำหน้าที่เป็นแรงงานให้กับครัวเรือนในการผลิต²¹ ผู้นำครอบครัวยังต้องมีความรอบคอบตระเตรียมความพร้อมด้วยการวางแผนเก็บรักษาผลผลิตที่ได้มาเอาไว้ วางแผนการบริโภคไม่ใช้อยู่กินอย่างสุรุ่ยสุร่าย การวางแผนเพื่อความประหยัดเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ถึงการมีผลผลิตที่เพียงพอเพื่อใช้เลี้ยงปากท้องสมาชิกของครัวเรือน ไม่ให้เกิดความขาดแคลนที่จะนำไปสู่ความอดอยาก เนื่องจากความไม่แน่นอนของธรรมชาติและความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลที่เกษตรกรจะต้องเผชิญในลักษณะที่ว่า ‘อย่าปล่อยให้ยุงฉวางเปล่า ความอดอยากก็จะไม่มากถ้ากลาย แม้ว่าของที่เก็บเอาไว้จะมีจำนวนน้อย ด้วยการเก็บเล็กผสมน้อย หากปฏิบัติอยู่เป็นเนืองนิตย์ เป็นปกตินิสัย ในไม่ช้ามันก็จะใหญ่โตขึ้นมา หากมีผลผลิตอันอุดมสมบูรณ์เอาไว้ ก็จะเป็นสิ่งที่ช่วยคลายความวิตกกังวล’²²

หากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครัวเรือนเป็นสิ่งซึ่งสะท้อนถึงการกำหนดสถานะ บทบาท ภาระหน้าที่และสร้างความรับผิดชอบเพื่อให้สถาบันพื้นฐานทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูให้การอบรมสั่งสอนสมาชิก สำหรับชุมชนในแบบเกษตรกรกรีกโบราณ ให้ความสำคัญกับเพศชายในสถานะหัวหน้าครัวเรือน เป็นผู้นำผู้สืบทอดกิจการงานต่าง ๆ ต่อจากบิดา มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบกิจการต่าง ๆ ในครัวเรือนที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่นเดียวกับเฮสิียดให้

²¹ Hesiod. Works and Days : 378-380.

²² Hesiod. Works and Days : 363-365.

ความสำคัญกับการทำงาน เนื่องจากเป็นภารกิจที่เทพเจ้ามอบลงมาให้แก่มนุษย์²³ การทำงานคือภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขับไล่ความทิวโหย เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด การทำงานเป็นจุดเริ่มต้นของชายหนุ่มเพื่อสร้างครวว์เรือน การทำงานคือการถือครองปัจจัยทางการผลิต ได้แก่ที่ดิน เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ รวมไปถึงสัตว์เลี้ยง ปัจจัยทางการผลิตที่กล่าวมานี้เป็นหลักประกันในการมีชีวิตที่ดี โดยมีหัวหน้าครวว์เรือนทำหน้าที่รับผิดชอบซึ่งเฮสิียดกล่าวถึงว่า

‘ต้องเริ่มต้นด้วยการมี (สร้าง) บ้านเรือนเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย สร้างครอบครัว สมาชิกของครวว์เรือนประกอบด้วยสตรี (ภรรยา) พร้อมสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัว (ox) เพื่อเตรียมเอาไว้สำหรับการใช้งานในการหว่านไถ จัดการดูแลให้สตรีที่ยังไม่แต่งงานมาทำหน้าที่เป็นทาสรับใช้เพื่อช่วยเหลือใช้แรงงานในไร่นา แต่ต้องแน่ใจว่าครวว์เรือนมีทุกสิ่งทุกอย่างเตรียมไว้ในยามที่ต้องการใช้มัน เพื่อที่จะไม่ต้องไปหยิบยืมเครื่องมือเครื่องใช้จากครวว์เรือนอื่น’²⁴ และอย่างลืมการเตรียมความพร้อมในเรื่องของการเก็บเกี่ยวผลผลิตเมื่อถึงเวลาสุกงอม การเป็นเกษตรกรที่ดีต้องไม่เกียจคร้านอย่าทำงานในลักษณะของการผลัดวันประกันพรุ่ง เพราะธรรมชาติในเรื่องฝนฟ้าอากาศ อีกทั้งพืชผลที่ลงแรงปลูกมีช่วงเวลาของมันเอง จะไม่อยู่คอยรอคนที่มาเก็บเกี่ยวมัน²⁵ ส่วนผู้ที่เป็นเกษตรกรต้องเฝ้าสังเกตและหมั่นคอยเตือนตนเองและครอบครัวว่าการทำงานนั้น มีฤดูกาลหรือช่วงเวลาที่เหมาะสมของมันรออยู่²⁶

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายหญิงที่ฝ่ายชายจะรับมาเป็นภรรยา เฮสิียดให้คำแนะนำฝ่ายชายว่าตนเองควรมีอายุประมาณ 30 ปีเสียก่อนแล้วจึงเริ่มมองหาผู้หญิงที่มีอายุและวัยอันเหมาะสมแก่การแต่งงาน แต่ก็ไม่ได้บรรยายละเอียดของอายุที่แน่นอนลงไป เฮสิียดเพียงแต่บอกว่าฝ่ายหญิงควรที่จะอยู่ในสภาวะที่มีการเตรียมตัวเพื่อให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง มีสุขภาพที่ดีมาก่อนประมาณสี่ปี (matured) เมื่อพร้อมแล้วต่อไปให้จัดงานแต่งงานในปีที่ห้า²⁷ คู่ครองต้องเป็นหญิงสาวที่ดำรงความเป็นพรหมจรรย์²⁸ เฮสิียดสรุปการมีภรรยาที่ดีเสมือนหนึ่งการที่ชีวิตได้รับรางวัลใหญ่ในทางกลับกันผลร้ายของผู้ชายที่ได้ภรรยาแล้ว ทำให้ตัวเองสิ้นเทาไปด้วยความหนาวเหน็บ

²³ ‘The gods have given work to men.’ Hesiod. Works and Days : 401.

²⁴ Hesiod. Works and Days : 405-408.

²⁵ Hesiod. Works and Days : 406-410.

²⁶ Hesiod. Works and Days : 645.

²⁷ อาจจะด้วยเหตุผลทางด้านสุขภาพในการให้กำเนิดบุตร ซึ่งในสังคมเกษตรกรรมการมีบุตรเป็นเรื่องสำคัญเนื่องจากสามารถเป็นแรงงานในการผลิต และเป็นผู้สืบทอดทางด้านสายโลหิต อีกทั้งเป็นอันตรายมีความเสี่ยงในการเสียชีวิตระหว่างการคลอดบุตรทั้งแม่และบุตรเกิดขึ้นในอัตราที่สูง

²⁸ Hesiod. Works and Days : 690-691.

ส่วนการมีภรรยาที่ละโมภโหลมากสามารถที่จะเผ่าอย่างชีวิตผู้ชายได้ทั้งเป็นโดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากพื้นไฟ²⁹

ในเรื่องการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในครัวเรือน บุตรชายมีความสำคัญอยู่ในฐานะผู้รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของฝ่ายบิดา เป็นทายาทผู้สืบทอดมรดกและทรัพย์สินต่าง ๆ ของครัวเรือน จึงต้องเตรียมความพร้อมเพื่อเป็นหลักประกันและสร้างความมั่นใจว่าบุตรชายสามารถทำหน้าที่ในฐานะผู้นำของครอบครัวต่อบิดาได้เป็นอย่างดี เฮสิียดแนะนำว่า ครัวเรือนใดหากเกิดมีลูกสองคน ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวต้องวางแผน ต้องพยายามแสวงหารายได้ เพื่อสะสมทรัพย์สินความมั่งคั่งเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามเทพบิดรซุสก็ประทานความเหมาะสมให้มา สำหรับครัวเรือนที่มีบุตรมากก็จะเป็นการช่วยให้เกิดการใช้แรงงานเพื่อเพิ่มผลผลิตในไร่นา³⁰ เฮสิียดยังย้ำถึงผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวยังต้องให้ความสำคัญกับเสบียงอาหาร มีการเก็บสะสมไว้เพื่อใช้ในยามจำเป็น หรือเมื่อเกิดความขาดแคลนว่า ‘ครัวเรือนใดที่ยังฉางของเขาอัดแน่นไปด้วยพืชพรรณอาหาร ก็ไม่จำเป็นที่จะไปจ้องมองของผู้อื่น มีแต่ผู้อื่นจะเข้ามาหาในยามที่เขามีความต้องการ’³¹ ครัวเรือนใดที่มีการเตรียมการในเรื่องผลผลิตช่วยให้เกษตรกรมีอาหารสะสมและสามารถเอื้อให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นได้ ซึ่งหมายถึงความช่วยเหลือและมีประโยชน์ถูกขยายออกไปสู่ชุมชนการเมืองด้วย

ความรู้ในโลกธรรมชาติกับความจำเป็นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด

ความรู้ในคุณธรรมหลักที่สำคัญสำหรับชาวบ้านที่มีอาชีพเกษตรกรรมคือ ความขยันออกไปทำงานอย่าทำตัวเกียจคร้าน เพราะความขยันจะช่วยให้เกษตรกรมีผลผลิตเมื่อฤดูเก็บเกี่ยวมาถึง ช่วยให้มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้พึ่งพาตนเองได้ไม่ต้องไปกู้ยืมที่จะมีผลทำให้ชีวิตมีหนี้สินหรือหันไปพึ่งพาผู้อื่นก็จะเป็นภาระของสังคม ‘เฮสิียด’ แนะนำผู้คนในเรื่องอย่าละอายการขยันทำมาหากิน ‘ควรจะเกิดความละอายจากการเป็นคนเกียจคร้าน’ (shame is in idleness)³² ความขยันทำงานเป็นที่รักของเทพเจ้า จะทำให้คนที่เกียจคร้านหันมาอิจฉาริษยาของคนที่ขยัน ขณะเดียวกันคนที่มีความร่ำรวยก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้จักและเป็นคนดี ‘เฮสิียด’ ยังแนะนำชาวบ้านต่อมา

²⁹Hesiod. Works and Days : 702-703.

³⁰Hesiod. Works and Days : 375-380.

³¹Hesiod. Works and Days : 478-479.

³²Hesiod. Works and Days : 310-314. ‘shame’ ในภาษากรีกโบราณใช้คำว่า ‘aidos’ มาจากชื่อของเทพีมีความหมายถึง ความรู้สึกที่คอยหักห้ามไม่ให้บุคคลกระทำการในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ในอีกความหมายหนึ่งเป็นความรู้สึกที่บุคคลผู้นั้นมีต่อสถานะ ทรัพย์สิน ความโชคดีที่เกิดขึ้นกับตนเองนั้น เป็นสิ่งที่ไม่คู่ควรหรือไม่ควรจะได้รับมันมา (undeserved) โปรดดู Eric .R. Dodds. (1962) The Greeks and the Irrational. Berkeley : University of California Press.

ว่า อย่าคิดพึ่งพาโชคชะตาหรือถือตนว่าเป็นคนที่โชคดี การทำงานคือสิ่งที่จะทำให้มีชีวิตดีขึ้น และอย่าไปให้ความสำคัญกับทรัพย์สินความร่ำรวยที่คนอื่นที่ แต่จงขยันทำมาหาเลี้ยงชีวิต

หากวิเคราะห์พิจารณาธรรมชาติพื้นฐานการผลิตภายใต้ชุมชนแบบเกษตรกรรมโบราณ ผลผลิตข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์หรือขาดแคลน ต้องพึ่งพาขึ้นอยู่กับความเมตตาของธรรมชาติ อย่างค่อนข้างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติคือสิ่งที่จะมาช่วยให้มนุษย์เอาประโยชน์จากธรรมชาติได้ ใน ‘Works and Days’ ให้คำแนะนำแก่เกษตรกรในการเพาะปลูกพืช ความรู้ของเกษตรกรในการรู้ช่วงเวลาของการหว่านไถ การเลี้ยงสัตว์และการเดินทางในทะเล รวมไปถึงเรื่องกิจการของครัวเรือนเช่นในเรื่องของการคลอดบุตร การแต่งงานซึ่งต้องเกิดขึ้นในห้วงเวลาที่มีความเหมาะสม การรู้จักจังหวะของเวลา³³ หรือความรู้ในเรื่องของเวลาช่วยให้ผู้ที่มีความรู้สามารถแยกวันที่ดีออกจากวันที่ไม่ดีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ช่วยปกป้องตนเองจากวันที่เลวร้าย³⁴ ความรู้ในเรื่อง ‘ฤกษ์ยามดี’ (auspicious) ‘การเฝ้าสังเกตกลางบอกเหตุ’ (observing omens/signs) ที่เกิดขึ้นในโลกธรรมชาติ จากสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัว บ่งบอกถึงความเข้าใจและการมีชีวิตอยู่ของเกษตรกรที่เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ (whole) ไม่แยกตัดขาดตัวเองออกมา สิ่งดังกล่าวจำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่องของฤดูกาลต่าง ๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้มาจากการฝึกสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกธรรมชาติทั้งจากเทหวัตถุ (celestial objects) ทั้งเล็กและใหญ่เช่นดวงอาทิตย์ ดวงดาว ดวงจันทร์ที่โคจรอยู่บนท้องฟ้า³⁵ บนพื้นดินตลอดไปจนถึงพื้นน้ำ เป็นความรู้สำคัญที่เฮสิียดกล่าวถึงว่า

‘วันต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดคุณประโยชน์ (blessing) แก่มนุษย์ผู้ทำมาหากินบนแผ่นดิน ส่วนวันเวลาที่เหลือไม่อาจพึ่งพาเนื่องจากหาความแน่นอนยาก (fickle) ไม่เอื้ออำนวยและบันดาลให้เกิดความโชคดี’³⁶ การรู้ถึงห้วงเวลาที่เอื้ออำนวยเกิดประโยชน์แก่การทำมาหาเลี้ยงชีพของเกษตรกร แต่เป็นความรู้ที่ไม่ได้เกิดขึ้นกับเกษตรกรทุกคน เฮสิียดกล่าวถึงประเด็นดังกล่าวนี้ว่า

‘คนทุกคนมีวันเวลาที่เอื้ออำนวยโชคกลางแก่ตัวเอง (favourite) แต่มีน้อยคนซึ่งมีความรู้ที่ความโชคดีจะเกิดขึ้นในวันไหน ... ดังนั้นคนที่จะมีความสุข ประสพกับความมั่งคั่ง คือบุคคลผู้มีความรู้ในเรื่องดังกล่าวไว้เพื่อพร้อมลงมือปฏิบัติ’³⁷

³³ Hesiod. Works and Days : 784-785.

³⁴ Hesiod. Works and Days : 501.

³⁵ พัฒนาเป็นที่มาของความรู้ทางด้านดาราศาสตร์ (astrology) ในเวลาต่อมา ในฐานะความรู้แรกเริ่มและมีความเก่าแก่ของมนุษยชาติ มีปรากฏอยู่ในทุกอารยธรรม

³⁶ Hesiod. Works and Days : 820-821.

³⁷ Hesiod. Works and Days : 822-824.

คุณธรรมที่เกิดจากการคบหาและดำเนินการผูกมิตร (friendship) กับเพื่อนบ้าน

คำแนะนำต่อมาของเฮเลียด คือการปฏิบัติตนเพื่อมีเพื่อนบ้านที่ดี (good neighbour) มีความหมายถึงการรู้จักคบหากับเพื่อนบ้าน มีวิธีการผูกมิตรกับบุคคลอื่นมาจากการใช้คุณธรรมในเรื่องของมิตรภาพ (friendship/philos) การมีเพื่อนบ้านที่ดีเป็นสิ่งที่สำคัญ มีความจำเป็นและเกิดประโยชน์ตามมา หากไม่มีก็ต้องชวนขวยแสวงหา เพราะการมีเพื่อนบ้านที่ดีช่วยทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัย ดูแลช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิก คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนคอยช่วยเหลือคำจูงเกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดการแบ่งปันในเรื่องของแรงงาน เกิดสัมพันธ์ภาพบนพื้นฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้ดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากเพื่อนบ้านก็จะพัฒนากลายเป็นเพื่อนสนิท (companion/comrade)³⁸

ความมีมิตรภาพระหว่างเพื่อนบ้านสะท้อนถึงการมีชีวิตและเกิด ‘มิตรภาพในเชิงต่างตอบแทน’ (philein/reciprocity hospitably) คือ ‘ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างตอบแทน’ (reciprocity relationship) เป็นศิลปะของการเป็นผู้รับและผู้ให้ (ที่ดี) คือการรู้จักที่จะเป็นฝ่ายให้ในยามที่ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน เกิดความขัดสน ต้องการความช่วยเหลือ (give) ตนเองอยู่ในสถานะที่สามารถยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือได้ แต่ในยามที่ตัวเองเกิดความเดือดร้อน ประสบกับความยากลำบากก็ไปขอความช่วยเหลือ หรือมีบุคคลอื่นยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ (take) ดังนั้นมิตรภาพคือการสะท้อนให้เห็นถึงการอยู่อาศัยอยู่ร่วมกัน ผ่านทางการพึ่งพาคนอื่นและคนอื่นก็มาพึ่งพาได้เช่นเดียวกัน เรื่องของมิตรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนการเมืองนำไปสู่เรื่องความร่วมมือ (cooperation) สร้างให้เกิดความสมัคสมานสามัคคี (concord) ระหว่างสมาชิกของชุมชนการเมืองคือพื้นฐานและองค์ประกอบหลักในการเกิดชุมชนการเมืองที่ดี

การคบหาสมาคม การผูกมิตรและมิตรภาพเป็นเรื่องของคุณธรรม เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความพอดี (moderation) เหมือนอย่างที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ถึงการเป็นทั้งผู้ให้กับผู้รับที่ดี เกิดขึ้นมาจากการ ‘รู้จักให้แก่บุคคลที่สมควรจะได้รับ’ รู้จังหวะของการให้คือ ‘ให้ในยามที่จำเป็น’ และ ‘สิ่งที่ให้นั้นคือสิ่งที่ผู้รับต้องการและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับ’ ส่วนผู้ให้เองก็มีความยินดี ให้ไปด้วยความเต็มใจ ไม่เกิดความเดือดร้อนจากการให้ จึงจะถือว่าเป็นการให้ที่มีคุณค่า

ต่อมาเฮเลียดเตือนในเรื่อง ‘ความไว้วางใจ’ (trust) แม้วามันเป็นผลลัพธ์ที่ได้กลับมาจาก การผูกมิตร ตรงกันข้ามกับการขาดความไว้วางใจ (mistrust) ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่ความสัมพันธ์ในเชิงของความไว้วางใจระหว่างเพื่อนนั้นอย่ามีมากเกินไป ควรที่จะรู้จักการสงวนเอาไว้บ้าง เพราะหากมากเกินไปจะเกิดผลเสียหายตอบแทนกลับมาได้ ก็คืออย่าคิดว่าไว้วางใจใครไปทั้งหมด ต้อง

³⁸ David Konstan. (1997) Friendship in the Classical World. Cambridge : Cambridge University Press.,p.42.

หลงเหลือความสงสัยเอาไว้บ้างก็จะเป็นสิ่งที่ดี³⁹ อีกทั้งควรหลีกเลี่ยงพฤติกรรมการมีเพื่อนมากในลักษณะการคบแบบไม่เลือกหน้า เธอเสียดมองว่าจะเกิดผลในทางลบเสียมากกว่า ดังนั้นทั้งความไว้วางใจที่มากเกินไปหรือขาดความไว้วางใจ ย่อมนำความหายนะมาสู่บุคคลผู้นั้นได้ไม่แตกต่างกัน⁴⁰

เธอเสียดยังแนะนำต่อถึงความสัมพันธ์ในเชิงมิตรภาพบนพื้นฐานของการไม่เอาัดเอาเปรียบผ่านการรู้จักในการรับและการให้ คือเลือกที่จะเป็นผู้ให้แก่บุคคลผู้สมควรได้รับ คือคุณธรรมสำคัญในการคบหาสมาคมการเพื่อนบ้านว่า ‘ไม่ควรแสวงหากำไรจากสิ่งที่เลว การได้มาที่เสื่อมเสียเกียรติ เพราะมันคือความล้มเหลว รักผู้ที่เป็นมิตร คบหาสมาคมกับคนที่เดินเข้ามาหาพร้อม ‘การให้’ (give) กับ ‘คนที่ให้คนอื่น’ อย่าให้กับคนที่ไม่เคยให้อะไร มันคือการตอบแทนกลับคืน คือการให้แก่คนที่มีความเมตตาการุณา (generous) ไม่ได้ให้กับคนที่มีความตระหนี่ถี่เหนียว (stingy) การให้อุปมาได้ดังหญิงสาวผู้มีความน่ารัก ส่วนการฉกฉวยของจากคนอื่น คือการเป็นหญิงชั่ว หล่อนให้ได้เพียงความตายเท่านั้น บุคคลที่ให้ด้วยความเต็มใจ (ungrudgingly) ย่อมเกิดความสุขยินดีขึ้นกับจิตใจ สุขกับการให้ของขวัญ ส่วนบุคคลผู้ที่ปราศจากความละอายและรับเอาทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่ของเล็กน้อย ไม่อาจแยกคุณค่าของสิ่งที่ตนเองได้รับมา ด้านจิตใจของบุคคลประเภทนี้ก็ค่อยๆ เกิดความด้านชาไม่สนใจสิ่งใด (stiff and cold)’⁴¹

ในการมาอาศัยอยู่ร่วมกัน เกิดเป็นชุมชนการเมืองประกอบด้วยบุคคลหลายประเภท มีอุปนิสัยที่แตกต่างกันออกไป เธอเสียดเน้นถึงการที่บุคคลต้องคิดเพื่อตนเอง แต่ก็ต้องเปิดกว้างรับฟังคำแนะนำชี้แนะจากบุคคลอื่นด้วยว่า ‘บุคคลที่ดีที่สุด (the best) คือตนเองเป็นคนที่มึเหตุผลพิจารณาคิดไตร่ตรองถึงอนาคต ส่วนบุคคลที่ติรงลงมา (good) คือคนที่รู้จักฟังคำแนะนำจากบุคคลอื่น ส่วนคนที่ไม่มีความคิดที่เป็นของตนเองและไม่สนใจเรียนรู้จากบุคคลอื่น คือคนที่ล้มเหลวในการเป็นมนุษย์’⁴²

การผูกมิตร การมีมิตรภาพระหว่างผู้คนทำให้ชีวิตของเกษตรกรในชุมชนเกษตรกรรมอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การมีเพื่อนบ้านที่เป็นมิตรหมายถึงความมั่นคงปลอดภัย อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปราศจากการทะเลาะเบาะแว้ง เกิดมิตรภาพ ความไว้วางใจ หากมีความจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือในรูปแบบของการหยิบบัณฑิตยสินต่าง ๆ ในยามขัดสน หรือเกิดวิกฤตการณ์ ในกรณีที่มีความเดือดร้อนฝ่ายผู้ขออืมในฐานะลูกหนี้ ก็ต้องปฏิบัติตนมีความซื่อสัตย์ดำเนินตามสัญญาหรือข้อตกลงที่ให้ไว้กับเจ้าหนี้ ในเรื่องของการจ่ายคืนหนี้สินหรือทรัพย์สินที่ตนเองหยิบบัณฑิตยสินในเวลา

³⁹ Hesiod. Works and Days : 364-365.

⁴⁰ Hesiod. Works and Days : 371-372. ‘For too much mistrust and too much trust can both be ruinous.’

⁴¹ Hesiod. Works and Days : 351-362.

⁴² Hesiod. Works and Days : 294-298.

กำหนดตกลงกันไว้ คือการดำรงรักษามิตรภาพ ให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีกันเกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า

‘ต้องเชื่อเชิญเพื่อน ไม่ใช่ศัตรูมาทานอาหารเย็นที่บ้าน ดำเนินการผูกมิตรกับเพื่อนบ้าน (cordial) หากเกิดปัญหาความยากลำบากขึ้นมาก็ยังมีเพื่อนบ้านอยู่คอยช่วยเหลือ...นับเป็นเรื่องแยในการมีเพื่อนบ้านที่ไม่ใส่ใจใยดีกัน การมีเพื่อนบ้านที่ดีคือความโชคดี (blessing) ผู้ที่โชคดีคือผู้ที่ครอบครองเป็นเจ้าของสิ่งที่ทรงคุณค่าอันใหญ่หลวง หากมีสัตว์เลี้ยงเช่นวัวที่เลี้ยงอยู่เกิดเดินพลัดหลงออกไปจากฝูง หากมีเพื่อนบ้านที่ดีเป็นธุระเฝ้าดูแลก็จะเดินมาบอก บุคคลพึงระมัดระวังเมื่อจะไปขอหยิบยืมทรัพย์สินจากเพื่อนบ้าน ขอให้ใช้หนี้ที่ยืมมากลับคืนไป แล้วจะได้เพื่อนแท้ในยามที่ตนเองเดือดร้อน (friend in time of need)’⁴³

เขเสียดมองว่าการใช้หนี้สินที่ฝ่ายลูกหนี้หยิบยืมมาแก่เจ้าหนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ คือหลักพื้นฐานของการอาศัยอยู่ร่วมกัน ประเด็นเรื่องของการเป็นหนี้และการต้องจ่ายสิ่งที่เบ้นหนี้สินกลับคืนไปยังฝ่ายเจ้าหนี้ อีกทั้งการหยิบยืมสิ่งของ การสร้างหนี้สินเป็นการสร้างภาวะไปรบกวณเพื่อนบ้าน เป็นสิ่งที่ควรกระทำไม่ได้ให้เกินสองหรือสามครั้งเท่านั้น⁴⁴ สังเกตได้ว่าเรื่องของการเป็นหนี้สินความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ (debt and debtor) เป็นหนึ่งในคุณธรรมและนำมาสู่เรื่องความยุติธรรมในชุมชนการเมืองกรีกโบราณ ที่จะเห็นได้จากบทสนทนา Republic เล่มที่หนึ่งของเพลโตให้นิยาม ‘ความยุติธรรมหมายถึงการใช้หนี้’ (justice is paying one debt.) ซึ่งเป็นคำกล่าวที่ออกมาจากปากของตัวละครอาวุโสอย่าง ‘เซฟาลุส’ (Cephalus) แม้นิยามที่ยกขึ้นมาจะถูกทางโสเครตีสหักล้างนิยามความหมายดังกล่าวลงในเวลาต่อมา เฉกเช่นเดียวกับในกรณีที่เกิดขึ้นกับทางโสเครตีสในวาระสุดท้ายของชีวิต ก่อนที่เขาจะรับโทษจากบ้านเมืองด้วยการดื่มยาพิษชื่อ ‘hemlock’ ก็ยังไม่ลืมกำชับสั่งเสียให้ทาง ‘ไครโต’ (Crito) ในฐานะเพื่อนคนสนิท ให้ช่วยไปคืนไก่ที่ตนเองเคยเป็นหนี้อยู่ให้แก่เทพ ‘แอสคลีพิอุส’ (I owe a cock to Asclepius)⁴⁵

จึงพอที่จะสรุปว่าคำแนะนำในเชิงตักเตือนของเขเสียด สะท้อนถึงชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ผู้คนอาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท มีชีวิตที่ประสพกับภัยรอบด้าน ทั้งในด้านโจรผู้ร้าย ผู้ที่ไม่หวังดี⁴⁶ อีกทั้งต้องพึ่งพาขึ้นอยู่กับธรรมชาติ การเกิดโรคระบาด (plague) คือชีวิตที่ดำเนินอยู่บนความไม่แน่นอนด้านเหล่าเทพเจ้าเองได้ประทานทั้งความอุดมสมบูรณ์แต่ก็อาจตามมาด้วยภัยทางธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ผู้คนประสพกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังไม่มีผู้ปกครองหรือ

⁴³ Hesiod. Works and Days : 340-350.

⁴⁴ Hesiod. Works and Days : 400.

⁴⁵ Plato. Crito : 34.

⁴⁶ ในชุมชนการเมืองกรีกโบราณ มิตรภาพคือสิ่งที่ใช้แยกแยะคนที่เรารู้จัก มีความสนิทสนมความคุ้นเคยสามารถคบหาสมาคม ที่ต่างออกไปจากคนแปลกหน้า (stranger/xenos)

หน่วยงานของรัฐให้การดูแลช่วยเหลือ นอกไปจากการช่วยเหลือพึ่งพาตนเองและครอบครัวแล้ว สิ่งที่จะพอพึ่งพาอาศัยของความช่วยเหลือได้คือการมีเพื่อนบ้านที่ดี ถือเป็นเรื่องของความโชคดีเพราะจะได้ช่วยเหลือเผื่อดูแลและพึ่งพาอาศัยกัน เนื่องจากเพื่อนบ้านในฐานะผู้ที่อยู่ใกล้หากเป็นเพื่อนบ้านที่ไม่ดีไม่เป็นมิตรขึ้นมา เกิดความสัมพันธ์ที่เลวร้ายนอกจากจะไม่สร้างมิตรแล้วยังก่อให้เกิดผู้ที่มีมั่งร่ำรวย ศัตรูผู้ไม่หวังดีมาอยู่ใกล้แทน อันตรายที่อยู่ใกล้ตัวคือการมีเพื่อนบ้านที่ไม่เป็นมิตร ความคิดของเฮเสียดจึงให้ความสำคัญกับคุณธรรมในเรื่องของมิตรภาพที่เกิดขึ้นกับเพื่อนบ้าน⁴⁷

การเปลี่ยนผ่านของระบอบการปกครอง (regime change)

หากวิเคราะห์ถึงความถึงเนื้อหาสาระที่เฮเสียดนำเสนอใน ‘Works and Days’ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจกำลังเกิดขึ้นในชุมชนการเมือง อำนาจที่เคยอยู่ในการถือครองใช้ควบคุมผู้ใต้ปกครองของเหล่าชนชั้นสูง มีอำนาจและอิทธิพลเหนือคนทั่วไปเนื่องจากการครอบครองทรัพยากรในทางปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างที่ดินเพื่อการทำเกษตรกรรม เกิดการแย่งชิง มีคู่อริที่ขัดแย้ง ที่มีแนวโน้มเริ่มเปลี่ยนมือในการถือครองให้กระจายมาสู่คนที่มาจากนอกชุมชนเข้ามาในฐานะพ่อค้า ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ หรือแม้กระทั่งชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเริ่มก่อสำนึกในการที่ตนเองได้รับการปฏิบัติที่ไม่ยุติธรรม ถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้มีอำนาจ เริ่มเรียกร้องความเป็นธรรม ผลงานอย่าง ‘Works and Days’ อาจพิจารณาตีความได้ว่า คือการทำหน้าที่ในการสะท้อน เป็นตัวแทนปากเสียง (voices) ความไม่พอใจของชนชั้นล่างในฐานะเกษตรกรที่เคยมีชีวิตอยู่ภายใต้รูปแบบการปกครองของเจ้าของที่ดิน การพึ่งพาอาศัยชนชั้นสูง ผู้เป็นอภิชนในทางความคิดทางการเมืองมีความหมายถึงการที่ระบอบการปกครองในรูปแบบ ‘อภิชนาธิปไตย’ (aristocracy) ที่เคยดำรงอยู่มาก่อนหน้า ปรากฏเป็นหลักฐานในผลงานของกวีโฮเมอร์

เฮเสียดยกตัวอย่างความขัดแย้งที่ดำเนินอยู่ภายใต้การอ้างอยู่กับความยุติธรรม ในลักษณะบุคคลผู้ที่มีกำลังอำนาจ คือที่มาของ ‘ความถูกต้อง’ (might is right) บุคคลผู้ที่มีกำลังอำนาจจึงมีความชอบธรรมอยู่ในสถานะของการเป็นผู้ปกครอง คือการใช้เกณฑ์ในเรื่องของกำเนิดชาติตระกูลและสายโลหิต (blood/breed inherited) เริ่มที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบใหม่คือ ‘ระบอบคณาธิปไตย’ (oligarchy) ภายใต้ความสัมพันธ์ผ่านเศรษฐกิจแบบเงินตรา หันมาให้ความสำคัญกับคุณธรรมในเรื่องของความขยัน การมีวินัยในการใช้ชีวิต การเก็บออม ซึ่งเป็นที่มาของการมีทรัพย์สินสะสมความมั่งคั่งร่ำรวย ในฐานะที่มาของการมีอำนาจและตำแหน่งหน้าที่ของระบอบคณาธิปไตย ขณะเดียวกันการยึดกฎหมายในฐานะหลักการข้อตกลงใช้พิจารณาตัดสินความขัดแย้ง สร้างความเป็นธรรมให้กับผู้ที่เคยอยู่ในสถานะที่ด้อยกว่า เสียเปรียบกว่า ดำเนินไปพร้อมกับสำนึกในความเป็นปัจเจกบุคคล การนิยาม

⁴⁷ David Konstan. Ibid.,p.43.

ความยุติธรรมคือความถูกต้อง ในลักษณะของการเรียกร้องเรื่อง ‘ความเป็นธรรม’ (righteousness) ให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย ด้วยการไม่ใช้ฝ่ายที่ถือกำลังอำนาจบังคับขู่เข็ญเอาเปรียบผู้ที่ย่อมกว่า ให้การเคารพในสิทธิ ความสำคัญในเรื่องของความเท่าเทียม มีนัยบอกรถึงการจำกัดและคานอำนาจกับฝ่ายผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครองเริ่มที่จะเด่นชัดขยายตัวไปสู่ชนชั้นล่างมากขึ้น บ่งบอกว่าชุมชนการเมืองเริ่มที่จะพัฒนาเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบใหม่คือ ‘ระบอบประชาธิปไตย’⁴⁸

การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการปกครองและการเริ่มสูญเสียอำนาจในการปกครองของชนชั้นสูง จากเดิมกลุ่มอภิชนไปสู่กลุ่มอื่น ๆ ของชุมชนการเมืองกรีกโบราณ สามารถวิเคราะห์ได้จากการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบของการประพันธ์ (writing style)⁴⁹ ที่ผู้ประพันธ์นำเสนอออกมาในเบื้องต้นชุมชนการเมืองกรีกโบราณ ใช้กวีนิพนธ์ (poet) กับบทเพลง (song) เป็นสื่อหรือเครื่องมือในการปลูกฝังความรู้ให้แก่ผู้คน เป็นรากฐานของการศึกษา⁵⁰ ทั้งด้วยวิธีการอ่านออกเสียงและขับร้องให้แก่ผู้ฟังคือชาวบ้าน สังเกตได้ว่าการถ่ายทอดความรู้ทั้งกวีนิพนธ์และการขับร้องจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยตัวกลาง ชาวบ้านไม่อาจที่จะเข้าถึงความรู้ที่อยู่ในรูปกวีนิพนธ์และการขับร้องได้ด้วยตัวเอง นอกจากนี้ความหมายในทางการเมือง กวีนิพนธ์และบทเพลงคือที่มาของความรู้มาตั้งแต่บทกวีในรูปแบบ ‘มหากาพย์’ (epic poetry) ของโฮเมอร์ ส่งผ่านความรู้ที่แสดงออกถึงคุณธรรมผ่านวีรกรรมของเหล่าชนชั้นสูง กลุ่มอภิชน นักรบ (heroic poetry) เพื่อตอกย้ำความสำคัญทางบทบาท หน้าที่สถานะความเหมาะสมของการเป็นผู้นำ ผู้ปกครอง โดยไม่มีการกล่าวถึงสามัญชน การประพันธ์ในรูปของมหากาพย์จึงอยู่ในสถานะการเป็นกระบอกเสียงให้กับชนชั้นสูง กลุ่มอภิชนที่ดำเนินอยู่ภายใต้การปกครองในรูปแบบอภิชนาธิปไตย ขณะที่เนื้อหา ‘Works and Days’ มีรายละเอียดกล่าวถึงชีวิตความเป็น การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ของเกษตรกร (peasant life) โดยมีตัวละครเอกที่ถูกกล่าวถึงในงาน คือเกษตรกร กล่าวได้ว่า ‘Works and Days’ ทำหน้าที่ในฐานะเป็นตัวแทน ความสำคัญของเกษตรกรที่มีต่อชุมชนการเมืองกรีกโบราณ เป็นกระบอกเสียงและปลูกสำนึกในความเป็นปัจเจก

⁴⁸ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันงานของ ‘Theogonis of Megara’ สะท้อนถึงอำนาจที่เริ่มเสื่อมของชนชั้นสูง กลุ่มอภิชนถูกกระจายไปยังชนชั้นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นล่าง

⁴⁹ อำนาจทางการเมืองในชุมชนการเมืองกรีกโบราณ นอกจากสะท้อนผ่านรูปแบบวรรณกรรมแล้วยังดูได้จากการเลือกบูชาเทพเจ้าและบทเพลงที่ใช้ขับร้องเพื่อสรรเสริญเทพเจ้า เช่น เทพไดโอนิซุสใช้ ‘การร้องรำทำเพลง’ (dithyramb) คล้ายกับการขับเสภา ขณะที่ทางเทพอพอลโลใช้ ‘บทเพลงสรรเสริญ’ (paean) ความแตกต่างในพิธีกรรมการบูชาเทพไดโอนิซุส ด้วยการจัดเทศกาลเฉลิมฉลองการเก็บเกี่ยวของเกษตรกร ในฐานะเทพแห่งเหล่าไวน์ แม้ว่าจะเป็นงานเฉลิมฉลองของเกษตรกรแต่ก็เปิดกว้างให้กับทุกคนเข้ามาร่วมได้ ขณะที่เทพอพอลโลเป็นที่นับถือกันในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะ ให้ความสำคัญกับเรื่องการสร้างรูปแบบ (plastic art/visual art) ใช้ความสามารถของศิลปินเป็นหลัก เช่นผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม ปฐมกรรมและจิตรกรรม โปรดดู Moses Hadas. A History of Greek Literature.

⁵⁰ Werner Jaeger. Op.cit., p.12.

บุคคลให้กับเกษตรกร สามัญชน ในฐานะชนชั้นล่างของชุมชนการเมือง เหมือนอย่างที่เคยวิเคราะห์ใน
บทก่อนหน้า

